

САДРЖАЈ ПРОГРАМА (четврти разред) - ПРИРОДА И ДРУШТВО

МОЈА ДОМОВИНА ДЕО СВЕТА

- Основне одреднице државе (територија, становништво, симболи ...).
- Основне одреднице државе Србије (територија, границе, становништво, главни град, симболи).
- Развој модерне српске државе (период деветнаестог и двадесетог века).
- Стратешки положај Србије - физичко-географски и саобраћајно-географски (у државној заједници СЦГ, на Балканском полуострву, Европи и свету).
- Природно-географске одлике Србије: *рељеф, воде и клима* наше домовине.
Рељеф (Панонска низија, низије у долинама река и котлина, брдско-планински предели, највеће планине) *воде* (најдуже реке, сливови, природна и вештачка језера, бање) *клима* (одлике умерене климе).
- Угрожена и заштићена подручја у Србији (национални паркови, резервати споменици природе).
- Становништво Србије: природно кретање становништва (број, густина насељености, миграције); структуре становништва (старосна, образовна; национална, верска, језичка ...).
- Грађење демократских односа (упознати правила која регулишу узајамна права и обавезе државе и грађана).
- Очување националног идентитета и уграђивање у светску културну баштину (неговање идентитета, развијање толеранције и свести о припадности мултиетничком, мултикултуралном и мултиконфесионалном свету).
- Ми смо деца једног Света - *Конвенција о правима детета* (ОУН, УНИЦЕФ, УНЕСКО, САВЕТ ЕВРОПЕ "Радост Европе"...).

СУСПРЕТ СА ПРИРОДОМ

Билјни и животињски свет у Србији

- Груписање живог света на основу сличности и разлика (подела на царства);
- Флора наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене биљке; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);
- Фауна наше земље (значај, типичне, ретке и угрожене животиње; разноврсност, богатство, заштита, ревитализација);
- Домаће животиње и гајене биљке (значај, потребе и могућности; потенцијали за производњу здраве хране);
- Природне појаве, прилагођавање: посматрање, запажање, праћење и бележење на различите начине неких адаптивних промена и понашања (рађање, цветање, плодношење, лињање - митарење, сеобе...).

Човек део природе

- Човек, део природе - свесно и друштвено биће.
- Спознаја себе, уочавање полне различитости.
- Основи здравог живљења - како могу да утичем на квалитет живота (исхрана, хигијена, одевање, становање, здравствена култура...).
- Одговоран однос према себи и другима (вршњацима, старим лицима, болесним лицима, кућним љубимцима, напуштеним животињама...).

ИСТРАЖУЈЕМО ПРИРОДНЕ ПОЈАВЕ

Истраживање и уочавање узрочно-последичних веза, издвајање параметара, њихов међусобни однос, оглед

- Правила која важе за сва кретања (покретање, заустављање, промена брзине...); систематизација досадашњих знања и провера параметара.
- Шта и како утиче на пређено растојање неког предмета; падање различитих предмета; клизање и котрљање наниже; шта утиче на брзину кретања клатна?
- Од чега зависи величина сенке?
- Како висина ваздушног стуба (ниво воде у чаши) утиче на висину звука?

Испитивање својстава материјал

- Материјали и њихова својства: *механичка, топлотна, електрична, магнетна, растворљивост.*
- Који се предмети (материјали) најбоље наелектришу, а који најбоље проводе електричну струју. Како то утврдити?
- Како повећати или смањити дејство магнета?
- Материјали и светлосна пропустљивост.
- Који материјали најбоље проводе топлоту?
- Испитивање растворљивости материјала (уочавање разлика у растворљивости чврстих, течних и гасовитих материјала у води).
- Смеше - идентификовање и описивање смеша у окружењу (вода у природи, ваздух, земљиште, храна...).
- Раздвајање састојака смеше различитим поступцима, који се бирају на основу својстава састојака (просејавањем, цеђењем, испаравањем воде из раствора...).

Промене материјала

- Повратне и неповратне промене материјала.
- Идентификовање промена материјала при којима настају други материјали, различитих својстава (сагоревање, рђање, труљење, кување...).
- Сагоревање материјала - ваздух (кисеоник), запажање промена при сагоревању.
- Запаљиви материјали, ознаке за запаљиве материјале; опасност и заштита од пожара, гашење пожара.

Где све запажамо и користимо оно што смо научили о: различитим облицима кретања, електричним појавама, магнетима, светлосним појавама, различитим својствима и променама материјала

РАД, ЕНЕРГИЈА, ПРОИЗВОДЊА И ПОТРОШЊА

- Рад - свесна активност човека (поредити рад људи и активности различитих животиња).
- Утицај природних и друштвених фактора на живот и рад људи.
- Природна богатства и њихово коришћење (ресурси, технологије, производи, рационална производња и потрошња, рециклажа, ревитализација).
- Ресурси: воде, горива, руде и минерали, земљиште, шуме, биљни и животињски свет.

- Природне сировине - примена: (кухињска со, гипс, мермер...).
- Прерада природних сировина - технологије добијања метала, папира, гуме... Прерада воде и добијање здраве хране.
- Сунце, ваздух, вода - обновљиви извори енергије.
- Угаљ, нафта, гас - необновљиви извори енергије, заштита животне средине.
- Недовољно искоришћени и еколошки извори енергије.
- Делатности људи у различитим крајевима Србије (равничарским, котлинским, брдско-планинским; селу и граду).
- Производња и услуге, пласман и тржиште, понуда и потражња, трговина и потрошња (маркетинг).
- Рад, производња, потрошња и одрживи развој (увидети везе између коришћења ресурса, примењених технологија и одрживог развоја).

ОСВРТ УНАЗАД - ПРОШЛОСТ

- Трагови прошлости (пратити трагове прошлости: своје и своје породице, насеља - краја у коме живим).
- Временска лента (временски одредити векове, констатовати неке типичне карактеристике векова).
- Лоцирање догађаја - датума (сналазити се на временској ленти: лоцирати догађаје, датуме; одредити време, животно доба својих родитеља и њихових предака; одредити неке познате савременике, на временској ленти обележити животни период неких знаменитих (познатих) личности и одредити њихове савременике из истих и различитих области као и претходнике и следбенике из истих области (ликовне ствараоце, музичке, књижевнике, спортисте, глумце...).
- Хронологија различитих научних открића (рецимо из области медицине у прошлом веку).
- Начин живота у средњем веку - информисати се о различитим животним ситуацијама људи у средњем веку на територији Србије: село - град, живот некад и сад (становање, исхрана, рад, дечије игре, школовање, понашање, ратовање...).
- Прошлост српског народа (упознати се са значајним догађајима из националне прошлости: сеобе Срба, простор на коме су Срби живели, Први и Други српски устанак...).
- Уочити везу између историјских збивања у свету и код нас (Први и Други светски рат...).

- Стварање што објективније слике о догађајима из прошлости коришћењем различитих историјских извора.

- На временској ленти хронолошки одредити развој (*континуитет и дисконтинуитет*) државе Србије и упознати се са њеним владарима, почев од лозе Немањића па све до данас.

Садржаји програма *Природе и друштва* структуриран је у пет тематских целина усмерених ка реализацији постављених циљева и задатака наставног предмета у четвртом разреду. Кохерентна структура предмета изложена је у избору и следу садржаја унутар програмских тема као и њиховом редоследу: *Моја домовина део света; Сусрет са природом; Истражујемо природне појаве; Рад, енергија, производња и потрошња и Осврт уназад - прошлост*.

I тема: *Моја домовина део света* - одређује појам државе, упућује на основне одреднице државе Србије и њено географско и стратешко лоцирање у простору и на карти. Усвајањем садржаја ове теме ученик треба да добије одговор на питање: "Зашто је Србија моја домовина?" и да развије осећај припадности без обзира на разноврсну мултиетничку, мултинационалну и мултиконфесионалну структуру. Потребно је да упозна природно кретање и основне структуре становништва Србије, схвати узрочно-последичне везе ових одлика у урбаним и руралним срединама (село - град).

Важно је уочити узајамна права и обавезе државе и грађана и умети их препознати у правилима која регулишу односе у држави и обезбеђују једнака права свих њених грађана.

У оквиру ове теме неопходно је оспособљавати их за интеграцију у светску културну баштину, без асимилације, уз очување и неговање националног идентитета.

Неопходно је сазнати шта их чини децом једног света и оспособљавати их за свакодневну примену Конвенцијом декларисаних права. Упознати се са међународним и домаћим организацијама и манифестацијама које су "гаранти" дечијих права.

II тема: *Сусрет са природом* - у оквиру ове теме систематизују се знања и надограђују појмови живе природе из претходних разреда, груписањем на основу карактеристичних сличности и поделом на основу суштинских разлика. Упознавање флоре и фауне наше земље - разноврсности, богатства, угроженост, али и сагледавање значајне улоге човека у заштити и обнављању живог света - одржању еколошке равнотеже ради сопственог опстанка. Важно је сагледавање значаја и могућности производње здраве хране при узгоју животиња и гајењу биљака.

Запажање и праћење неких природних појава и облика адаптације кроз промене и понашање живог света, основни је предуслов разумевања и схватања прилагођавања као

основног услова опстанка. Ове процесе погодно је хронолошки пратити, код различитих живих бића, и доводити у везу са променама годишњих доба, као и увиђањем веза између живе и неживе природе.

У оквиру ове теме спада и комплексно сагледавање човека као живог и свесног друштвеног бића. Спознавање себе и својих основних животних потреба и развијање навика здравог живљења.

Поред одговорног односа према себи неопходно је развијати једнако одговоран однос ка другима и свом комплетном окружењу. Неговати суживот кроз: уважавање различитости, толеранцију, хуманост, солидарност, емпатију...

Човек - дете, као друштвено биће дат је као окосница од које зависе односи који владају у свету. Он је регулатор у односима различитих животних заједница и друштвених средина што се не сме губити из вида при обради ове теме, али и свих осталих тема у оквиру овог наставног предмета.

III тема: *Истражујемо природне појаве* - *Садржаји ове теме у наставном процесу реализују ученици самосталним извођењем огледа уз подршку учитеља. Истраживањем и уочавањем узрочно-последичних веза, издвајањем параметара, увиђањем њихових међусобних односа и закључивањем долази се до систематизовања претходних сазнања на вишем нивоу. Тако се кроз феноменолошки приступ изучавају појаве, процеси и својства материјала, стварају контуре појмова из наведених области и елементарно разумевају односи а потом се омогућује трансфер на препознавање истих у непосредном окружењу и примену у свакодневном животу.

Ради лакшег разумевања садржаја ове теме погодно је успостављати сталну корелацију како са свакодневним искуственим сазнањима, тако и са садржајима других тема унутар предмета (посматрати различите начине кретања животиња и облике механичког кретања и уочити шта од чега зависи у кретању по земљи, води и ваздуху - ИИ тема - *Сусрет са природом*. Својства и промене материјала повезати са садржајима из ИВ теме - *Рад, производња, потрошња...*).

IV тема: *Рад, енергија, производња и потрошња* - кроз реализацију садржаја ове теме неопходно је уочити разлику између рада човека и "рада животиња". Потребно је сагледати рад као суштинску (планску) активност човека и увидети све неопходне предуслове, сврху и смисао људске делатности као и односе према процесу и продукtima људског рада. Истовремено морају се сагледати расположиви ресурси, погодне производне технологије и увидети потреба рационалне потрошње. Сагледавање "граница" природних ресурса и последица њихове неконтролисане потрошње потребно је повезати са неопходношћу штедње, рециклаже и могућностима ревитализације обновљивих ресурса.

Енергију треба сагледати као свакодневну људску потребу. Упознати се са обновљивим и необновљивим изворима енергије, увидети неопходне уштеде енергије у свакодневном животу и раду. Важно је усмеравати пажњу ученика ка сагледавању недовољно

искоришћених и еколошких енергетских извора у свом окружењу (слама, кукурузовина... ветар, вода, сунце).

Технологије треба сагледати као процесе прераде сировина и путеве доласка до производа, као и начине коришћења и производње енергије. Важно је разликовати "чисте и прљаве" технологије и увидети значај заштите животне средине.

Потребно је знати од чега зависи делатност људи у различитим крајевима и насељима Србије. Увидети везе између понуде и потражње, маркетинга, трговине и потрошње, могућности и значаја размене производа.

Све ставке ове теме пожељно је разматрати са аспекта одрживог развоја. Садржаји унутар теме су у непосредној корелацији са свим осталим темама предмета *Природа и друштво* и могу се преко временске ленте (пратити кроз простор и време) развојно сагледавати и поступно усвајати.

У тема: *Осврт уназад - прошлост* - Преко садржаја ове теме омогућује се сналажење ученика у времену и простору. Проналажењем информација из различитих историјских извора (писаних, материјалних или усмених) сагледавају се поједини догађаји и збивања из прошлости и одређује се њихов редослед (шта се десило пре, шта у току догађаја а шта после).

Лоцирањем догађаја - датума на временској ленти сагледава се време догађања радње. Ради добијања што објективније слике протеклих збивања морају се сагледати и околности - контекст догађања. На овај начин омогућује се ученицима да стекну комплексну слику времена у коме се радња (догађај) дешава и тако увиде узрочно-последичне везе праћених збивања из протеклих времена.

Сагледавањем претходника и следбеника директно се прати *хронологија* и кретање кроз време, а сагледавањем савременика (догађаја, личности...) у једном временском раздобљу (години, деценији... веку) из различитих области уз помоћ разноврсних историјских извора сагледава се *контекст* (околности, окружење) значајних догађаја - збивања.

На тај начин се посредно сагледава прошлост, одређује хронологија и поступно схвата развој одређених друштвених збивања.

У оквиру ове теме потребно је сагледати начин живота људи у средњем веку на територији Србије. Такође је потребно упознати се са значајним догађајима из националне прошлости и умети их лоцирати на временској ленти - одредити хронологију.

Преко временске ленте може се пратити развој државе Србије од лозе Немањића до данас само у најелементарнијим контурама како би се ученици ослободили непотребне фактографије а ипак сагледали развој српске државе (јачање, слабљење, нестајање, оживљавање модерне српске државе, успоне и падове...).

Наведене теме представљају структуру садржаја програма наставног предмета *Природа и друштво* за четврти разред. Његово уважавање, уз избор адекватних активности

ученика, омогућује успешну реализацију циљева и задатака програма како општих за предмет, тако и посебних на нивоу разреда.

Динамика реализације садржаја у самом процесу наставе зависи од разноврсности ситуација учења које осмишљава сам учитељ, имајући у виду циљеве програма, развојне могућности детета и претходна искуства и знања ученика.

За изучавање природних појава врло је значајно *проблемско структурирање* садржаја као подстицај радозналости и интелектуалне активности деце. *У четвртом разреду предност и даље имају истраживачке активности засноване на чулном сазнању, али и разумевању узрочно-последичних веза уочених кроз експеримент, у осмишљеној образовној активности*, као и у свакодневном животу. Пожељне су активности које омогућују интеракцију са физичком и социјалном средином, јер доприносе спознавању света око нас, тако што се откривају односи и упознају својства и карактеристике предмета, бића, појава и процеса и стичу се социјалне вештине.

Приликом планирања и реализације наставе, од учитеља се очекује да оствари **интегрисани тематски приступ** самосталним избором кохерентних и компатибилних садржаја из наведених тема. Он има могућности да комбинује садржаје унутар предмета, као и оне на нивоу разреда, и из других наставних предмета, да на основу њих примењује мултидисциплинарни приступ при изграђивању појмова. При томе треба поштовати одреднице принципа корелације на свим нивоима (предметном, разредном и међупредметном), уважавајући све наставне и ваннаставне облике рада и активности у школи и изван ње. *Природа и друштво* као наставни предмет има могућности за корелацију са знатним бројем изборних предмета у четвртом разреду (*Чувари природе, Рука у тесту, Народна традиција, Грађанско васпитање, Верска настава...*) јер су садржаји ових програма и *Природе и друштва* међусобно компатибилни.

Исти садржаји се могу разматрати са више аспеката и на тај начин се остварују различити циљеви и задаци предмета. Истовремено, исти циљеви и задаци могу се остваривати кроз различите садржаје (унутар и изван предмета), што зависи од избора и начина структурирања садржаја и активности у оквиру планиране теме. *Реализовање циљева и задатака преко понуђених садржаја програма Природа и друштво заједничка су обавеза за све учеснике наставног процеса.*

Активности ученика

Приликом остваривања циљева и задатака предмета *Природа и друштво*, мора се имати у виду да су *садржаји и активности неодвојиви у наставном процесу као и амбијент у коме се настава реализује*. Важно је одабрати активности које ангажују како поједина чула, тако и више чула паралелно. Синхронизација чулних утисака даје целовиту слику објеката, процеса, појава и њихову интеграцију у комплексну слику света, а уважава различитости у склоностима деце при упознавању света и процесу учења. Добра интеграција чулних утисака услов је за правилно искуствено сазнање и отворен пут за трансформацију представа и **опажајно-практичног мишљења у појмовно**.

Кад год је то могуће, у процесу учења треба омогућити ученицима избор различитих активности и садржаја, сходно њиховим субјективним склоностима, ради постизања

жељених циљева. Активности треба осмислити тако да (уз опрез) дете *испробава своје могућности*. Неопходно је пружити му прилику да *кроз активности покаже своју оспособљеност* у практичној примени усвојених знања.

Значајне активности ученика у оквиру предмета *Природа и друштво* јесу:

- **Посматрање** са усмереном и концентрисаном пажњом ради јасног запажања и уочавања света у окружењу (уочавање видних карактеристика);
- **Описивање** - вербално или ликовно изражавање спољашњих и унутрашњих запажања;
- **Процењивање** - самостално одмеравање;
- **Груписање** - уочавање сличности и различитости ради класификовања;
- **Праћење** - континуирано посматрање ради запажања промена;
- **Бележење** - записивање графичко, симболичко, електронско бележење опажања;
- **Практиковање** - у настави, свакодневном животу и спонтаној игри и раду;
- **Експериментисање** - намерно модификоване активности, огледи које изводи сам ученик;
- **Истраживање** - испитивање својстава и особина, веза и узрочно-последичних односа;

- **Сакупљање** - прављење колекција, збирки, албума из природног и друштвеног окружења;

- **Стварање** - креативна продукција;

- **Активности у оквиру мини-пројекта** - осмишљавање, реализација и презентација.

Већина циљева и задатака овог наставног предмета постиже се кроз непосредну истраживачку активност деце уз ненаметљив подстицај и подршку наставника.

Наставне методе и активности

Најефикасније методе учења у настави предмета *Природа и друштво* јесу оне методе које ученика стављају у адекватну активну позицију у процесу стицања знања. Потребно је **стварање ситуација учења** у којима ће доћи до изражаја различите активности ученика које омогућују различите начине учења. Погодне су различите методе учења - наставе.

Партиципативне методе учења поред стицања знања омогућују развој способности и вештина, а посебно доприносе развоју когнитивних процеса, захваљујући делању - практиковању одређених радњи.

Решавање проблем-ситуација које доводе до когнитивног конфликта, погодују развоју мисаоних способности.

Кооперативне методе учења омогућују социјалне активности на заједничким задацима, велики степен личног ангажовања и снажање у социјалном контексту.

Интерактивне методе, од рада у пару до тимског рада, омогућују разне облике социјалне партиципације и обогаћивање сопственог искуства кроз размену са другима.

Амбијентално учење омогућује реалан контекст (животни простор) за упознавање природе или друштва, односно света око нас. Променљивост амбијента обезбеђује сагледавање исте ствари са различитих аспеката у различитим околностима и различитим појавним формама.

Постављени циљеви и задаци реализују се пре свега кроз наставни процес обогаћен осталим облицима активности у оквиру школског програма. За потребе овог предмета посебно су погодни: организоване посете, шетње, излети, настава у природи, осмишљене екскурзије, зимовања и летовања ученика и сви остали облици амбијенталног учења, како би се знања стицала у реалном контексту.

Поред коришћења званично одобрених уџбеничких комплета за четврти разред, у реализацији програма за предмет *Природа и друштво* препоручује се и коришћење шире литературе и осталих извора информација: штампаних, аудио-визуелних и електронских медија; посебно аутентичних природних и друштвених извора, као најверодостојнијих показатеља стварности, појава и процеса у свету у коме живимо.

Праћење и вредновање - оцењивање треба обављати континуирано, уважавајући интересовања и активности ученика у процесу учења, а у складу са индивидуалним развојним способностима. Обавеза учитеља је да организовањем наставе - учења, утиче мотивационо и подстицајно на развој способности ученика - уз максимално коришћење диференцираних захтева и интересантних начина рада - у циљу поштовања права на различитост, како у нивоу предзнања ученика, тако и динамике развоја њихових потенцијалних способности. У процесу праћења остваривања постављених циљева и задатака, као и постизању постављених стандарда, пожељно је што мање користити класичне писмене провере знања - контролне и писмене вежбе. Поред мотивационог значаја, оцена би требало да представља и одраз квалитета испуњености постављених стандарда (знања, умења, ставова и вредности) у оквиру предмета.

Оцењивање ученика овог предмета неопходно је усагласити са одредбама Закона о изменама и допунама Закона основама система образовања и васпитања ("Службени гласник РС", бр. 58/04 и 62/04) као и Правилника о оцењивању ученика основне школе ("Службени гласник РС", бр. 93/04 и 92/05).

Учитељ је дужан да постављене циљеве и задатке програма реализује кроз наставу и остале организационе форме рада у школи и изван ње, без додатног оптерећења родитеља и њиховог обавезног ангажовања у остваривању програма. Родитељи као потенцијални учесници у реализацији програма могу бити добровољно ангажовани као расположиви ресурси локалне средине у зависности од њихових знања, могућности и хтења.